

Perceptie en kranten, 1830-1850

Citation for published version (APA):

Laan, L. S., Nomaler, Z. O., & Lintsen, H. W. (2017). *Perceptie en kranten, 1830-1850*. (Research rapport Technische Universiteit Eindhoven). Technische Universiteit Eindhoven.

Document status and date:

Gepubliceerd: 01/07/2017

Document Version:

Uitgevers PDF, ook bekend als Version of Record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.tue.nl/taverne

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

openaccess@tue.nl

providing details and we will investigate your claim.

Perceptie en kranten, 1830-1850

L. Laan, Ö. Nomaler en H. Lintsen

**Research rapport
Technische Universiteit Eindhoven 2017**

In het boek *De kwetsbare welvaart van Nederland 1850-2050. Naar een circulaire economie* (Amsterdam 2018) speelt perceptie van tijdgenoten van maatschappelijke vraagstukken een belangrijke rol. Een van de mogelijkheden om daarin inzicht te krijgen in de periode 1830-1850 is het gebruik maken van het toenmalige nieuws in kranten. In dat verband is de krantenbank geraadpleegd. Deze schatkist aan ruw bronnenmateriaal, in 2013 digitaal beschikbaar gemaakt door de Koninklijke Bibliotheek via de website www.delpher.nl, bevat een selectie van ruim 1400 kranten uit de periode 1618-1995. Het zijn lokale, regionale, landelijke en koloniale bladen.

Dag- en nieuwsbladen in de periode 1830 – 1850

De periode na de Bataafs-Franse Tijd (vanaf 1813) wordt gekenmerkt door de opkomst van 'journaux d'opinions': kranten waarin berichtgeving wordt gecombineerd met commentaren, opiniërende bijdragen, ingezonden brieven ('mijnheer de redacteur') en besprekingen van boeken. Niet onbelangrijk is ook de opkomst van de rubriek 'mengelwerk' waartegen soms verzet rees.

De opiniërende kranten vervulden een belangrijke functie in het politieke klimaat in een periode waarin nog geen sprake was van politieke partijen. De aarzelende beginnende opiniejournalistiek van de tijd na 1813 vormde als het ware de opmaat voor het ontstaan van politieke stromingen die aan het ontstaan van politieke partijen vooraf gingen. In 1869 ging een nieuw journalistiek tijdperk in: het dagbladzegel werd opgeheven, de krant goedkoper, de oplagen gingen sterk omhoog en de krant werd daarmee toegankelijker voor een breder publiek.

In de periode waar we ons in dit onderzoek op richten, was een deel van de kranten dus een opiniërend medium voor de elite. Politiek gezien maken we twee breukvlakken mee: het begin van de Belgische Opstand in 1830 en het Europese 'revolutiejaar' 1848.

Spreekbuis van het volk?

Wiens gemoederen worden weergegeven in de krant, wie worden er aan het woord gelaten? De krant 'als spreekbuis van het volk' vergt wel enige kanttekeningen. Aan het woord zijn niet de grote, relatief arme bevolkingsgroepen onderaan de sociale ladder; het zijn rechters, schrijvers, bewindslieden. De krant wordt regelmatig als spreekgestoelte voor politici gebruikt. Redes worden zonder commentaar overgenomen in de krant. Er is veel ruimte voor ingezonden stukken, vaak van bekende publieke figuren. De vrouw is slecht vertegenwoordigd in de negentiende-eeuwse krant: de artikelen werden vrijwel uitsluitend door mannen geschreven.

Het gebruik van de krant als 'spiegel van de maatschappij' brengt een aantal risico's met zich mee. Kranten berichten alleen over zaken als het nieuws is. Ze zijn een matige indicator van 'facts of life' (repeterende zaken) en geleidelijke veranderingen. Ook is in de 19e eeuw de krant nog grotendeels het domein van de elite: het zijn toch vooral opgeleide mensen die krant lezen. Om dichterbij de lagere klassen te komen is wellicht een selectie van een aantal specifieke kranten nodig. Regionale kranten hebben bijvoorbeeld meer aandacht voor nieuws dat ondernemers in de regio aangaat. Een dergelijke selectie is in dit onderzoek niet gebeurd.

Verder kent het onderzoek zijn beperkingen door een aantal bijzondere omstandigheden van de toenmalige kranten:

1. In de periode van 1813 tot de Grondwetwijziging van 1848 beconcurrerde de overheid uitgevers met een eigen officiële krant: de Nederlandsche Staats-Courant. Houders van een koffiehuis en herbergiers waren verplicht, er een abonnement op te nemen. Lezers vonden er ook binnen- en buitenlands nieuws in.

2. De regering schrok er niet voor terug om invloed uit te oefenen op de publieke opinie door persorganen te subsidiëren.
3. Stadsbesturen maakten de uitgave van een stedelijke courant mogelijk. Door het 'gouvernementele' karakter van deze kranten ontstond in de tweede helft van de negentiende eeuw, maar soms ook al eerder, behoefte aan concurrerende, van de stadsbesturen onafhankelijke, lokaal-regionale dagbladen. Niet altijd slaagden ze er in, een vaste positie op de geografisch en sociaal-cultureel beperkte deelmarkt te veroveren.
4. In de periode van 1813 tot 1869 verschenen nogal wat kranten en opiniebladen slechts korte tijd. Het ontbrak vaak aan een koopkrachtig lezerspubliek dat zich een door het dagbladzegel extra dure krant of opinieblad kon veroorloven.
5. Mede door het fiscale regiem van het dagbladzegel heeft het adverteren in de periode van 1813 tot 1850 nog geen hoge vlucht genomen. In de jaren daarna is dat pas langzaam tot ontwikkeling gekomen.

Werkwijze

Doel van de exercitie is, om de perceptie van maatschappelijke problemen in de eerste helft van de negentiende eeuw in beeld te krijgen. Wat waren volgens de krantenberichten de belangrijkste maatschappelijke kwesties? Hiervoor gingen we als volgt te werk.

Met toestemming van de KB werden alle kranten over de periode 1830 – 1870 gedownload. De directe toegang tot de bronbestanden maakte het mogelijk om met content analysesoftware meer specifieke zoekcriteria te gebruiken dan aan de 'voorkant' van de digitale bibliotheek mogelijk is.

De eerste selectiestappen waren gericht op het kiezen van de juiste zoekterm. Hiertoe werd voor de volledige database een frequentielijst gemaakt van de voorkomende termen. Dat leverde een lijst op van 406.598 woorden. Hierin werden alle voorkomende termen (uitgezonderd lidwoorden, voegwoorden etc.) op frequentie gesorteerd. De meest voorkomende woorden bleken termen te zijn die met staatskunde en internationale betrekkingen te maken hadden, zoals 'minister', 'koning', 'Londen', 'Amsterdam', 'stad' en 'belang'.

Om de selectie aanvankelijk zo breed mogelijk te houden, verdienden termen met een hoge frequentie de voorkeur. Wij beperkten ons daarom tot de bovenste 12.173 woorden; dit waren de termen die in minstens 5.000 krantenartikelen voorkwamen. Hierin werden de termen geselecteerd die in algemene zin konden duiden op een crisis of probleem. Het leverde de volgende selectie op:

1. nood
2. gevaar
3. kwestie/quaestie/kwestien/questie
4. ellende
5. crisis

'Probleemtermen' zoals armoede, cholera en watersnood werden niet geselecteerd, om te voorkomen dat we in dit stadium de selectie met onze voorkennis teveel inhoudelijk stuurden. Door te werken met bovenstaande algemene termen kwamen de inhoudelijke problemen vanzelf in de resultaten naar voren.

Voor deze selectie van termen werden opnieuw frequentielijsten gecreëerd, die een indruk gaven van de woorden die vaak voorkwamen in hetzelfde artikel als de zoekterm. Hieruit kwam naar voren dat 'ellende' de breedste en meest relevante resultaten opleverde, met zo min mogelijk figuurlijk gebruik en de meest eenduidige betekenis. 'Ellende' werd zodoende de zoekterm om mee verder te werken.

De vraag waarmee we nu de krantenbank ingingen, was:

Wat waren, afgaand op het nieuws in nationale en regionale kranten, in de periode 1830 - 1849 de kwesties van de tijd die het publieke debat domineerden? En meer specifiek: Welke onderwerpen werden gerelateerd aan 'ellende'?

Om een eerste indruk te krijgen van de problemen die er leefden, en in hoeverre die daadwerkelijk als problematisch werden ervaren in de periode voorafgaand aan 1850, beperkten we ons aanvankelijk tot dagbladen uit de jaren 1830 t/m 1849 en selecteerden hieruit alle artikelen waarin het woord 'Ellende' voorkwam, of een verwante term ('Ellendig', 'Ellendige', 'Ellendigst' etc.). Dit leverde bijna 10.000 artikelen op. Uit deze artikelen werden op aselecte wijze 5% van de artikelen verzameld, hetgeen 499 artikelen (ofwel 1213 pagina's platte tekst) opleverde. 5% wordt in content analyse van grote bronnen als deze algemeen gezien als een representatieve steekproef.

Categorieën

Bij een eerste bestudering van de artikelen rond 'ellende' kwamen een aantal veelvoorkomende categorieën naar voren. Van ieder artikel werd om te beginnen bepaald of het om binnen- of buitenlands nieuws ging (tabel 1). Daarna werden de volgende categorieën geturfd: oorlog, opstand, religie, politiek, noodlot (waaronder ziekte, misoogst, watersnood, strenge winters, brand), zedelijkheid, armoede (waaronder ook honger en gebrek) en tot slot een categorie 'diversen', waar de minder vaak voorkomende onderwerpen in geplaatst werden. Ook hielden wij bij hoe vaak er sprake was van 'liefdadigheid' in de artikelen (tabel 2). Van de categorieën noodlot en diverse werden nog subcategorieën gemaakt (tabel 3 en 4).

Regelmatig werden meerdere categorieën aangevinkt in één artikel; soms was bijvoorbeeld sprake van zowel politieke ontwikkelingen als een natuurramp. Hierdoor is het aantal geturfd categorieën hoger dan het aantal artikelen.

'Niet relevant'

Ongeveer een derde van de artikelen werd geclassificeerd als 'niet relevant' (tabel 5). In de meeste gevallen betrof het figuurlijk gebruik ('een ellendige schrijfwijze', 'een ellendeling' etc.). Regelmatig stuitte we op onvolledige artikelen, of delen uit een reeks, waaruit het onderwerp niet kon worden opgemaakt. Soms kwam de zoekterm niet voor: door typo's in het bronndocument werd dan ten onrechte 'ellende' gelezen door de software. In andere gevallen was het artikel niet leesbaar of werd 'ellende' ontkenkend gebruikt (bijvoorbeeld: 'bepaald geen ellendige toestand'). Er is voor gekozen om persoonlijke tragedies, levensgeschiedenissen en fictie buiten beschouwing te laten, omdat deze artikelen geen maatschappij-brede kwesties vertegenwoordigen.

Tabel 1: Artikelen waarin ‘ellend*’ voorkomt over binnen- en buitenlandse berichten 1830-1849

Totaal	Binnenland	Buitenland
346	130	216
100%	38%	62%

Tabel 2: Categorieën van de binnenlandse en buitenlandse artikelen waarin ‘ellend*’ voorkomt, 1830 – 1849

	Totaal	Binnenland	Buitenland
Armoede	101	26	75
Politiek	99	31	68
Diversen	60	26	34
Noodlot	52	20	32
Oorlog	46	19	27
Opstand	38	7	31
Zedelijkheid	38	20	18
Liefdadigheid	36	29	7
Religie	24	9	15

Tabel 3: Verdeling van de artikelen gecategoriseerd als ‘Noodlot’ waarin ‘ellend*’ voorkomt, 1830 – 1849. Wanneer verschillende subcategorieën in één artikel voorkwamen, zijn deze apart geturfd.

NOODLOT	Totaal	binnenland	buitenland
Totaal	52	20	32
Brand	17	7	10
Ziekte	13	6	7
Misoogst	14	4	10
Watersnood	11	6	5
Streng winters	3	2	1
Storm	2	1	1

Tabel 4: Verdeling van de artikelen gecategoriseerd als ‘Diversen’ waarin ‘ellend*’ voorkomt, 1830 – 1849.

‘Diversen’		Binnenland	Buitenland
Totaal	60	26	34
Algemeen	14	7	7
Emigratie	9	3	6
Rechtspraak & criminaliteit	8	6	2
Onderwerpen < 3	29	10	19

Tabel 5: aard van de niet-relevante artikelen waarin ‘ellend*’ voorkomt, 1830 – 1849

‘Niet relevant’	Totaal	153
waarvan:	Figuurlijk gebruik	57
	Onderwerp onduidelijk	32
	Fictief verhaal	19
	Levensgeschiedenis	16
	Zoekterm komt niet voor	15
	Persoonlijke tragedie	10
	Onleesbaar	3
	Ontkennend gebruik	1